

הרב מרדכי הלפרין

הגדרה הלכתית ואבחנה רפואית — מבוא לסוגיית "בן שמונה"

א. משמעות הלכתית

"בן שמונה" מתואר במשנה ובתלמוד כוולדות אדם ובהמה¹. מדובר ב"נפל", כלומר, וולד הנולד קודם זמנו כשקיימת ודאות רפואית של מותו הקרוב². מצב מיוחד זה של יצור אנושי שאינו בר קיימא מרגע הוולדו ("לא היתה לו שעת הכושר"³) ואשר לידתו המוקדמת מביאה להגדרתו כמין מיוחד⁴, יוצר מהות הלכתית יחודית: למרות מצבו הפיזיולוגי (הזמני) החי, נושם, מתנועע ובעל מחזור דם מתפקד, הרי מבחינה הלכתית מוגדר הנפל כגוף דומם, כאבן, עם כל המשמעות הנובעות מכך.

לדוגמא:

א. הקות דם או עשיית חבורה בכך שמונה אינה אסורה בשבת⁵ אלא נחשבת כ... "מחתך בשר"⁶.

ב. דמו, רוקו, ומי רגליו של בן שמונה אינם מכשירים לטומאה כמשקה אדם⁷.
ג. אין היתר לדחות את השבת למען הארכה זמנית של חיי הנפל⁸.

1. תוספתא שבת, ט"ז (ט"ו), ד(ו); חולין פרק ד, משנה ד; שבת קלו.
2. פרוט מקיף של דעות התנאים ושיטות הראשונים השונות בהגדרת התנאים והסימנים הקובעים בן שמונה ראה: הרב נריה גוטל, הפגות לאור ההלכה, קריטריונים המכריעים מצב הוולד, לעיל עמ' 225-250.
3. שבת קלו.
4. "אין במינו שחיטה" (בניגוד לטריפה מן הבטן ש"ש במינה שחיטה") חולין שם, בסוף המשנה; שבת שם.
5. לדעת הרמב"ם הלכות שבת פ"ח ה"ז, חובל בשבת עובר על איסור מפרק שהוא תולדת "דש".
- לדעת הירושלמי (שבת פ"ז ה"ב) וראשונים אחדים (רש"י, שבת קז, ד"ה "החובל בהן חייב" בל"ר; ר"י ור"ת, שבת ע"ה, תוד"ה "כי היכי", ועוד) עובר על "נטילת נשמה" אב מלאכה של "שוחט". אך הרמב"ם סובר שהבבלי חולק על הירושלמי בנקודה זו (תשובת ר' אברהם בן הרמב"ם, ברכת אברהם סי' יח).
6. שבת קלו; רמב"ם הלכות מילה, פרק א הלכה יד.
7. מכשירין פרק ו משנה ז; רמב"ם, הלכות טומאת אוכלין, פרק י, הלכה ז.
8. תוספתא, שם (ע' 1) ד(ה).

ב. המציאות הרפואית

בתקופת בית שני, המשנה, התלמוד והראשונים, רווחה קביעה רפואית כי הרוב המכריע של וולדות הנולדים בחודש השמיני אינם מתקיימים, בניגוד לנולדים במועדם או הנולדים בחודש השביעי. הוסכם, כמעט ללא עוררין, שסיכויי הקיום של בן שבעה עולים על סיכוייו הזניחים של בן שמונה⁹. הפרדוקס ההגיוני הנובע מסיכויים טובים יותר לעובר צעיר יותר הזמין תיאוריות שונות להסבר התופעה¹⁰.

בעת החדשה, מצוטטים מחברים שונים הטוענים כי אין יסוד להנחה המעדיפה בן שבעה על פני בן שמונה, אלא סיכויי הקיום של הפג עולים בהתמדה עם עליית גיל ההריון עד מועד הלידה הצפוי גם בשלשת חודשי ההריון האחרונים¹¹. ההתנגשות החזיחית בין המוסכמה העתיקה ומדע הרפואה החדש מאפשרים ארבע גישות עקרוניות:

1. רופאי העולם הקדמון קבלו ללא בדיקה אמונת נשים חסרת יסוד, ופעלו על פי טעותם במשך מאות שנים ברוב חלקי העולם¹².
2. "נשטנו הטבעים" ועובדות שהיו נכונות בעבר אינן נכונות כיום עקב השינוי¹³ (גם היום, הישרדות אוכלוסיות שונות בחשיפה לנגעים מסוימים אינה שווה).
3. ללא שימוש באמצעי הרפואה המודרנית, היו בעבר ונשארו גם היום, סיכויי בן שבעה טובים יותר משל בן שמונה (אם כי עדיין נמוכים מאד). אולם האמצעים הרפואיים החדשים, המשפרים את סיכוייהם של כל הפגים, מטשטשים הכול קטן זה, אשר היה משמעותי בעבר¹⁴.
4. חז"ל, במקביל לרופאי העולם העתיק, קבעו את קביעתם לאור מידע אמין, ולכן עדיף לקבל את דעתם על פני זו חוקרי הרפואה המודרנית.

9. R. E. Reiss and A.D. Ash, The eight-month fetus: Classical sources for a modern superstition, *Obstetrics & Gynecology* 71:2, 270-273 (1988)

תרגום עברי של מאמר זה מובא להלן עמ' 315-320.

10. הרב נריה גוטל, בן שמונה, פשר שיטת חז"ל בנוגע לולדות "בני שמונה". להלן עמ' 300-314. ר. רייס וא. אש, שם.

11. פרופ' א. אידלמן, השלכות של התפתחויות חדשות ברפואה על ברית מילה, ספר אסיא ד', עמ' 232, הערה 4; ר. רייס וא. אש, ציונים 4-3 שם. ראה גם הרב נ. גוטל, שם, במקורות המצויינים בהערה 2 של מאמרו.

12. ר. רייס וא. אש, שם.

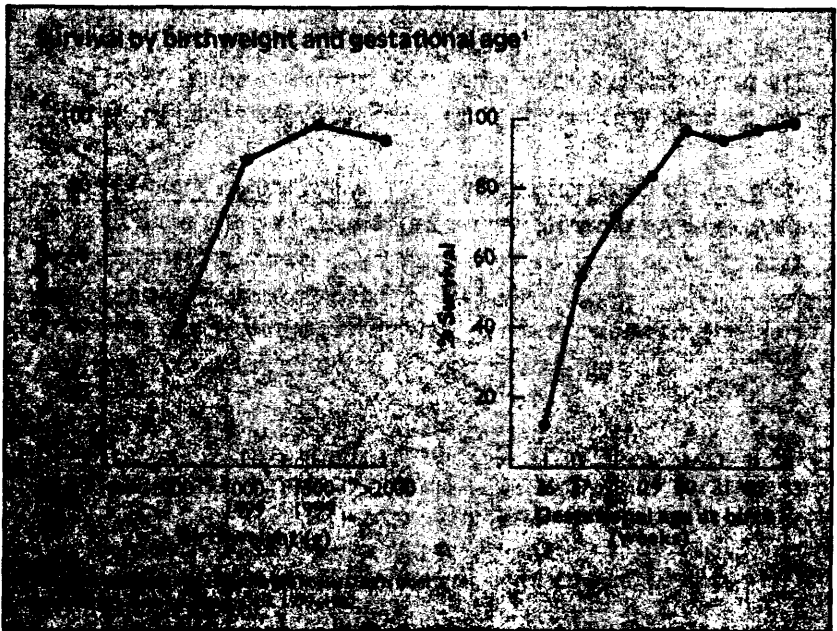
13. חזון אי"ש, יו"ד, קנה, ב.

14. ע"פ השיטות המובאות בשמירת שבת כהלכתה, ח"א (תשל"ט), פרק לו, הע' כד.

הגישה האחרונה איננה מתקבלת על הדעת לאור המציאות הניתנת לבדיקה יום יומית¹⁵, ולכן אין ספק שכיום נדון בן שמונה כ"עובר בעל סיכויי קיום", על כל המשתמע מהגדרה זו¹⁶.

הגישה הראשונה, למרות הפופולריות שלה בקרב החוקרים הנוגעים בדבר, אף היא נראית בלתי הגיונית. להניח שכמעט כל רופאי העולם במשך כ-1500 שנה התיחסו לנושא שכיה, חיים ומוות של פגים, ללא ביקורת ותצפית עניינית, איננה מתקבלת על הדעת. ראוי לציין שאילו היתה גישה זו מתקבלת על הדעת מבחינה עניינית, לא היתה נוגדת את ההלכה, כפי שיבואר להלן.

בין שתי הגישות המרכזיות קשה להכריע, אם כי הגרף הבא המתאר הישרדות וולדות כפונקציה של גיל הלידה (בכיי"ח המרסמית בלונדון 1982-1979)¹⁷ מדבר בעד עצמו. בגרף בולטת ירידה יחסית בהשרדותם של פגים בערך באמצע השליש השלישי של ההריון. נתון זה עומד בסתירה לקביעה ההחלטית שתוחלת החיים של פגים רק עולה עם הגיל ההריוני¹⁸, ויתכן שיש בו תמיכה לגישה השלישית.

15. ראה גרף הישרדות כפונקציה של גיל ההריון להלן, וכדברי שכט הלוי המובאים במאמרו של הרב גוטל (שם) בהערה 5.
16. שמירת שבת כהלכתה, פרק לו, סע' יב.
17. מתוך: International Medicine (Israel edition) 35, p.1646 (1983).
18. ר. רייס וא. אש, שם.

ג. אבחנה רפואית של בן שמונה בהלכה

עקב המשמעות ההלכתית של הגדרת פג כ"בן שמונה", יש צורך בכללי אבחנה ברורים השוים לכל נפש¹⁹. בפשטות²⁰, שלש דעות שונות של תנאים מובאות בתוספתא²¹:

א. דעת ת"ק: גיל ההריון הוא המדד הקובע.

"איזהו בן ח' כל שלא כלו לו חודשיו"

על הקושי המעשי בקביעת גיל ההריון העירו כבר בעלי התוספות²².

ב. דעת רבי [יוסי]: לקביעת אבחנה מעשית של בן שמונה יש צורך בסימנים הקליניים המתוארים בתוספתא, בנוסף²³ למדד הגיל ההריוני.

[איזהו בן שמונה] "סימניו ניכרין בו, ציפורניו ושערו שלא גמרו"

ג. דעת רשב"ג: תנאי הכרחי לאבחנת נפל הוא מותו תוך שלושים יום מלידתו.

"כל ששהה שלושים יום באדם אינו נפל"

במילים אחרות, לא ניתן לאבחן בן שמונה באופן ודאי ללא המתנה למותו תוך

שלושים²³, כאשר חיים מעבר לשלושים יום שוללים את האבחנה של "נפל".

דעות שונות הובאו בראשונים כהבנת מחלוקת התנאים, והדברים נסקרו בפירוט במאמרו של הרב גוטל²⁰.

להלכה, פוסק הרמב"ם²⁴:

"מי שנולד בחודש השמיני, אם היה שלם בשערו ובציפורניו הרי זה וולד שלם,

ובן שבעה הוא אלא שנשתהה..."

מי שנולד בחודש השביעי לעיבורו אם נולד שלם (ההדגשה שלי. מ.ה.) הרי זה

וולד של קיימא..."

ובכס"מ שם:

"וסובר רבנו דבדברי רבי איכא קולא וחומרא. קולא שאע"פ שנולד בחודש

השמיני כיון שגמרו סימניו הרי הוא בן קיימא דבן שבעה הוא אלא דאשתהי.

חומרא שאם נולד בשביעי ולא גמרו סימניו הרי הוא כנפל, דבן שמונה הוא אלא

שקדם להולד."

19. מ. זילברג, כך דרכו של תלמוד. פרק ד. סעיף 4.

20. פרוט מקיף של דעות התנאים ושיטות הראשונים השונות בהגדרת התנאים הסימנים הקובעים בן שמונה ראה: הרב נריה גוטל, הפגות לאור ההלכה, קריטריונים המכריעים מצב הוולד, לעיל עמ' 225-250. לדיון כאן, בחרתי אחת מהן למען הבהירות.

21. תוספתא שבת, ט"ז (ט"ו), (דו).

22. שבת קלה. תוד"ה "בן שמונה".

23. עפ"ד תוספות חד מקמאי, יבמות פ: כפי' הא'.

24. הלכות מילה, פרק א, הלכה יד.

במילים אחרות, כאבחנת פג, קובעים הסימנים הקליניים בלבד, ללא הבדל בין נולד בחודש השביעי לבין נולד בשמיני! המושג "בן שמונה" אינו סימן מעשי, אלא הסבר תיאורטי בלבד להשרדותם של פגים אחדים לעומת מותם של אחרים, כשהגישה המעשית תלויה אך ורק בסימנים הקליניים של הפגים, כפי שתוארו ע"י רבי [יוסין] בתוספתא. לשיטת הרמב"ם, גם אם התיאוריה ("בן שבעה מתקיים בניגוד לבן שמונה") אינה נכונה, הגישה ההלכתית המעשית לא תשתנה, לאור ההיצמדות לסימנים הקליניים הקיימים ללא תלות בתיאוריה.

ד. הלכה למעשה

כזמננו, כשכני שמונה רבים מאריכים ימים, יש להתייחס אליהם כאל ספק בני קיימא, ולטפל בהם בשבת כבחול, כל שיש תקוה שיוכלו לחיות אפילו חיי שעה בלבד²⁵.

25. שמירת שבת כהלכתה, פרק לו, סע' יב.

ואילולא דבריו, היה ניתן לומר שגם בזמן הזה כל בן שמונה ודאי, אם מתקיימים שני התנאים הבאים:

א. לא גמרו סימניהם (שו"ע, או"ח, של, ח).

ב. לפי הערכה רפואית מוסמכת ימותו תוך ימים ספורים (תוך שלושים) למרות אמצעי הטיפול הקיימים –

מתקיים בהם גם כיום דין בן שמונה האמור בתלמוד ובפוסקים.

וכן משמע מדברי הגרשו"א אויערבאך שליט"א "הא דמתללין לצורך חיי שעה הוא דווקא שכלו לו חדשיו, אבל חיי שעה של נפל לאו כלום הוא, גם בזמננו שיש אינקובטור " (שש"כ, שם, הערה כד). הרי שדין בן שמונה קיים למעשה (במקרים נדירים) גם בזמן הזה.